

NKFIH Posztdoktori Ösztöndíj (PD 115373)

Ignác Ádám: A populáris zene politikai és esztétikai megítélésének változásai a Rákosi-korszakban és a kora Kádárizmusban

Kutatási témák

Az NKFIH Posztdoktori Ösztöndíj segítségével az eredeti vállalásoknak megfelelően hat kutatási témát igyekeztem áttekinteni.

Elsőként a „nemzeti tánczene” megteremtésére és – ezzel párhuzamosan – a nyugati és „kozmozopolita” hatások kiküszöbölésére tett kísérleteket elemeztem. Az eredeti terveimben nemcsak a téma szempontjából kulcsfontosságú Rákosi-korszak vizsgálata, hanem az 1960-as és 1970-es évek történéseinek áttekintése, vagyis a magyar (nyelvű) beat- és rockzene létrejöttét elősegítő pártállami intézkedések egybegyűjtése és rendszerezése is szerepelt. Végül azonban e téma esetében kizárólag az 1949-től 1957-ig terjedő időszakra koncentráltam. Egyfelől azért, mert a populáris zene hazai kutatásában ez az időszak teljességgel feltáratlannak számít, ezért az alapvető források összegyűjtése időigényes és nagy körütekintést igénylő folyamat volt. Másfelől ugyanakkor döntésem háttérében az a felismerés állt, hogy a kora Kádár-korszak és a hatvanas évek változásai a közhasználatú zenében nem érthetőek meg a Rákosi-korszak történéseinek megismerése és értékelése nélkül. A témában írott magyar és angol nyelvű tanulmányaimban és előadásaimban is azt próbáltam megmutatni, hogy a zenéről való gondolkodás és a zenei élet mindennapi rutinjának változásai nem mindig és nem feltétlenül köthetők szigorúan a politikatörténet fordulópontjaihoz. Megfigyelésem szerint az éppen uralkodó trendeknek megvoltak a két háború közötti (vagy még régebbi) előzményei, s még fontosabb, hogy 1950-es évek gyakorlata nem tűnt el nyomtalanul az 1956 utáni időszakban. Végül ezért vállalkoztam különböző előadásokban és tanulmányokban a magyarországi zenés szórakozás szovjetizálásában segítséget nyújtó szovjet zenei követek tevékenységének bemutatására és az ötvenes évek elején született táncdalok részletes analízisére is.

Ez a felismerés vezérelt másik két, egymással több ponton össze is kapcsolódó téma (nevezetesen a jazz esztétikai megítélésének változásai és a közhasználatú zenéről folytatott tudományos és ideológiai viták) kidolgozásakor is. Utóbb ez a két terület bizonyult a leggyümölcsözőbbnek és a további tudományos munkám szempontjából a leginkább előremutatónak. A jazz 1945 és 1965 közötti magyarországi történetének megismerése arra is lehetőséget kínált, hogy a közhasználatú műfajok ifjúságpolitikai szerepének problémakörére

is kitérjek, illetve hogy megvizsgáljam, a jazz műfaján belül lezajló (zenei) változások miképpen találtak visszhangra a jazz fogalmáról, társadalmi szerepéről és művészeti értékéről folytatott tudományos és ideológiai vitákban. Kutatásaim eredményeit konferencia-előadásokban és tanulmányokban is ismertettem. A téma átfogó elemzését rövidesen egy az *Oxford History of European Jazz* című kiadványba szánt könyvfejezetben fogom elvégezni.

A közhasználatú zenéről folytatott zenetudományi és ideológiai viták feldolgozásához elsőként a korszakban folytatott populáris zenei kutatómunka rekonstrukcióját láttam fontosnak. Különös figyelmet szenteltem Maróthy János munkásságának – akinek tudományos és politikai tevékenységéről a közeljövőben egy kisebb monográfiát is készülök írni –, valamint Losonczi Ágnes és Vitányi Iván kutatásainak. Emellett általánosságban is foglalkoztam a zeneszociológia, illetve a szociológiai fókuszú zenetudományi megközelítések hatvanas évek elejétől megfigyelhető előretörésével, valamint annak kérdésével, hogy az ilyen irányú munkák kibontakozásában mekkora szerepe lehetett az ötvenes-hatvanas években különösen intenzív szovjet-magyar zenetudományi kapcsolatoknak. A következő lépés a populáris zenével foglalkozó kutatók kelet-európai hálózatának feltérképezése, és a keleti blokk volt országaiban folyó zeneszociológiai kutatások összehasonlítása lehet.

Utóbbi témát a beat- és rockzenéről készült filmek felgyűjtésére vonatkozó tervemmel is össze tudtam kapcsolni, és az *Extázis 7-től 10-ig* című film elemzését már a filmben fontos szerephez jutó Vitányi Iván megállapításaira fókuszálva tudtam elvégezni, és külön kitértem az MRT tömegkommunikációs kutatóközpontjában Vitányi által vezetett kutatócsoport azon kutatásaira, amelyek az *Extázis 7-től 10-ig* fogadtatásával és társadalmi hatásával foglalkoztak.

Az eredeti elképzelésektől eltérően nem szenteltem külön tanulmányt a KISZ 1964-es, úgynevezett szabadidős határozatának. A kutatás előrehaladtával ugyanis arra jutottam, hogy jelentőségében ez a dokumentum némileg elmarad attól, mint amit a beat- és rockzene történetével foglalkozó néhány szakmunka tulajdonít neki. Helyesebben mondva, a határozat jelentőségét, mérföldkő jellegét nem abban láttam, hogy itt érhető első ízben tetten az amatőr zenéléssel kapcsolatos, addig meglehetősen ellenséges pártállami hozzáállás enyhülése, hanem sokkal inkább abban, hogy azt dokumentálja, amint egy állami szerv immár külföldi tudományos módszerek óvatos átvételével és saját maga által szervezett közvéleménykutatásokra, statisztikákra alapozva igyekszik felelős politikai döntést hozni. E véleményemnek egy a Palgrave kiadó gondozásában megjelenő nemzetközi kötetbe írt tanulmányban is hangot adtam.

Végezetül szeretném megemlíteni, hogy a beatzene korai időszakával kapcsolatos

vizsgálódásaimat is megkezdtem. Ebben a témában önálló publikációm még nem született, ugyanakkor az úgynevezett másoló zenekarok jelenségének, valamint a nyugati zeneszámok hazai feldolgozásainak vizsgálata olyan részeredményekhez vezetett, amelyek már felhasználhatók voltak például a magyarországi progresszív rock kialakulását bemutató angol nyelvű tanulmányomban, illetve néhány konferencia-előadásomban is.

Konferencia-előadások, konferenciaszervezés és oktatás

A kutatási tervben két hazai konferencia szervezését vállaltam, ám végül három szakmai esemény előkészítésében voltam benne. Az első magyar nyelvű konferenciára (*Támogatott - ajánlott - hivatalos. A populáris zene és a kulturális politika viszonya Magyarországon* címmel) 2015 őszén került sor. Két évvel később, 2017 tavaszán a Budapesti Műszaki Egyetem két oktatójával, Barna Emilával és Tófalvy Tamással összefogva megszerveztem az MTA első populáris zenei témájú nemzetközi konferenciáját (*Communicating Music Scenes: Network, Power, Technology*), négy keynote és harminckét előadó részvételével. Az MTA BTK Történettudományi Intézetének munkatársaival közösen pedig 2017 őszén *Ellenzékiség a zenei gyűjteményekben* címmel rendeztünk egynapos konferenciát.

Az eredetileg tervezett öt konferencia-előadáshoz képest lényegesen több hazai és nemzetközi tanácskozáson vettem részt. Ez a külföldi konferenciák esetében azáltal vált lehetségessé, hogy több helyütt meghívott előadó voltam, amely egyben a költségek részbeni vagy teljes megtérítését is jelentette. Külön érdemes megemlíteni, hogy a populáris zene kutatásának legnagyobb nemzetközi szervezete, az International Association for the Study of Popular Music a 2017-ben Kasselben megrendezett nemzetközi kongresszusán a szakmai előkészítésére és a témajavaslatok elbírálására kijelölt Academic Committee tagjai közé választott.

A három kutatói év során tizenhárom nemzetközi konferencián vettem részt:

- Institutionalization of Music History. Sibelius Academy, Helsinki, 2018. június 6-8. Előadás címe: „Institutionalization of Popular Music Studies in Socialist Hungary”
- Trauma Studies in the Medical Humanities. University of Durham, 2018. április 12-14. Előadás címe: „Musicology and Trauma. Attitudes Towards Soviet Music in Hungarian Musicology”
- Music and Socialism Since 1917. University of Nottingham, 2017. július 7-8. Előadás címe: „The Role of Folkish Elements in State-Sponsored Dance Music in Early Cold

War Hungary”

- Popular Music Studies Today. Universität Kassel, 2017. június 26-30. Előadás címe: „Historical Backgrounds of Popular Music Studies in Socialist Hungary. The Study of Generative Musical Abilities”
- Communicating Music Scenes: Network, Power, Technology, MTA BTK ZTI, 2017. május 17-18. Előadás címe: „Marxist Interpretations of Popular Music in the 1960s and '70s. A Comparison of Hungary and the UK” (Barna Emiliával közösen)
- Popular Music in Communist and Post-Communist Europe. Palacky University Olomouc, 2017. március 27-29. Előadás címe: „Folkish Elements, Optimism, Linearity. Socialist Realist Dance Music in Hungary (1949-1956)”
- Darüber hinaus..., Universität Graz, Institut für Musikwissenschaft, Graz, 2016. október 20-23. Előadás címe: „Als populäre Musik zum Gegenstand akademischer Forschung in Ungarn wurde. Das Werk von János Maróthy”
- Music Criticism 1900-1950, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2016. október 17-19. Előadás címe: „The beginnings of Socialist Realist Music Criticism in Hungary (1949-1951)”
- Wege der Musikwissenschaft, Gesellschaft für Musikforschung–Universität Mainz, Mainz, 2016. szeptember 14-17. Előadás címe: „Konzepte der bürgerlichen Tradition und Modernität in der marxistischen Musikwissenschaft Ungarns der 1960er Jahre” (Ránki Andrásal közösen)
- Music History and Cosmpolitanism, Sibelius Academy of Music, Helsinki, 2016. június 1-3. Előadás címe: „'We Have Become Cosmopolitans With No Ties At All'. Anti-Cosmopolitanism In Popular Music of Stalinist Hungary”
- Popular Music in Eastern Europe, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2016. június 2-3. Előadás címe: „Aesthetic and Compositionmal Debates on Popular Music in Hungary (1950-1956)”
- Popular Music and cultural diplomacy, Technische Universität, Dortmund, 2015. november 6-7. Előadás címe: "A travelling inquisition. Soviet deputies of popular music in Stalinist Hungary"
- Musical Legacies of State Socialism, Academy of Sciences, Belgrád, 2015. szeptember 24-26. Előadás címe: "János Maróthy and the popular musical legacies of socialist realism"

Ugyanebben az időszakban hazai konferenciákon is szerepeltem, összesen haton:

- Hivatásosok és műkedvelők. MTA BTK ZTI, 2017. október 13-14. Előadás címe: „Populáris zenei kutatások a Népművelési Intézetben és az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontban, az államszocializmus éveiben”
- Ellenzékiség a zenei gyűjteményekben. MTA BTK TTI, 2017. október 19. Előadás címe: „Ellenpolgár, ellenzene, ellenforradalom. Maróthy János hagyatéka az MTA BTK Zenetudományi Intézetében”
- „Vászonról ránk néztek” - Film és könnyűzene egymásra hatása a Kádár-korszakban. A38, Budapest, 2017. június 21. Előadás címe: Vitányi Iván szerepe az Extázis 7-től 10-ig című filmben”
- Évfordulók nyomában, MTA BTK ZTI, Budapest, 2016. december 1. Előadás címe: „Majláth Júlia, Tamássy Zdenkó és a szocialista realista tánczene kérdése a Rákosi-korszakban”
- 1956 és a szocializmus, Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2016. szeptember 8-10. Előadás címe: „Modernitás-koncepciók az 1956 utáni magyar marxista zenetudományban” (Ránki Andrással közösen)
- Támogatott - ajánlott – hivatalos. A populáris zene és a kulturális politika viszonya Magyarországon. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2015. szeptember 17-18. Előadás címe: „A populáris zene szovjet követői Magyarországon”

Mindezek mellett pedig egyetemi kurzusokat is tartottam vendégelőadóként:

- A Színház- és Filmművészeti Egyetem doktori iskolájában (2017 tavasz)
- A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zenetudományi szakán, ahol doktoranduszok és MA hallgatók témavezetője is voltam
- A Mérei Ferenc Szakkollégium meghívott oktatójaként

Publikációk

A 2015 ősztől 2018 nyaráig tartó időszakra összesen hét tanulmány, illetve könyvfejezet megírását irányoztam elő. Kutatásaim eredményeit végül tizenkét tanulmányban – köztük hat idegen nyelvű szövegben – ismertettem, valamint szerkesztője voltam egy a populáris zene és

kulturális politika magyarországi kapcsolatát vizsgáló tanulmánykötetnek, amelyben tizenöt írás olvasható. A publikációk listája a következő:

Szerkesztett könyv:

- *Populáris zene és államhatalom. Tizenöt tanulmány.* Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2017

Idegen nyelvű tanulmányok

- „Music for Millions: János Maróthy and Academic Research on Popular Music in Socialist Hungary”. *Muzikologija* 2018/23, 117-125.
- „Ein Fenster zur klassischen Musik. Die Rolle des Jazz in der Jugendpolitik Ungarns”. *European Journal of Musicology* 2017/1 (2018), 221-228.
- „Hungarian in Form, Socialist in Content. The Concept of National Dance Music in Stalinist Hungary”. In: Barna Emília, Tófalvy Tamás (szerk.): *Made in Hungary: Studies in Popular Music*. London-New York: Routledge, 2017, 69-76.
- „Propagated, Permitted or Prohibited? State Strategies to Control Musical Entertainment in the First Two Decades of Socialist Hungary”. In: Ewa Mazierska (szerk.): *Popular Music in Eastern Europe: Breaking the Cold War Paradigm*. London: Palgrave Macmillan, 2016, 31-49.
- „Strains of Classical Music in Hungarian Beat and Rock of the 1960s and 1970s”, *Hungarian Quarterly* 2016/1, 30-42.
- „Ezek a fiatalok. The First Hungarian Beat Movie (1967)”. *Kieler Beiträge zur Filmmusikforschung* 2016/12, 219-233.

Magyar nyelvű tanulmányok

- „A populáris zene kutatásának kezdetei az államszocialista Magyarországon. Az első generáció”. *Korall* 2017/69, 169-195.
- „A modern zene marxista olvasatai: Maróthy János és Ujfalussy József koncepciója”. *Magyar Zene* 2017/2, 221-234.
- „A zeneszociológus szemével. Vitányi Vitányi Iván szerepe az Extázis 7-től 10-ig című filmben”. In: Vass Norbert (szerk.): *„Vászonról ránk néztek”*. Budapest: Cseh Tamás Program, 2017, 27-39.

- „A tánczene szovjetizálásának kísérlete a Rákosi-korszakban”. In: Ignác Ádám (szerk.): *Populáris zene és államhatalom*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2017, 27-53.
- „A szórakoztató zene szovjet követői Magyarországon a klasszikus sztálinizmus időszakában”. *Századvég* 2016/79, 77-95.
- „A populáris zene helye Maróthy János esztétikai gondolkodásában”. *Magyar Zene* 2015/3, 323-334.

Adatbázisok, interjúk

A kutatási tervemben két adatbázis elkészítése és közzététele is szerepelt. Ezek közül egy készült el és vált hozzáférhetővé: a *Magyar populáris zene sajtóbibliográfiája* (1945-1980) mintegy 3.500 tételt tartalmaz, de jelenleg is folyamatosan bővül. Első körben az ifjúsági lapok és a zenei szaklapok populáris zenére vonatkozó cikkeinek adatai kerültek rögzítésre, de a zenei folyóiratok feldolgozása is megkezdődött. Az adatbázis elkészültét részben *A zeneélet Magyarországon a 20. században* című kutatási pályázat (K 108306) támogatta. A *Beat- és rockfelvételek Magyarországon* című adatbázis végül nem készült el, ami egyfelől azzal magyarázható, hogy az utóbbi években minden korábbinál részletesebbé váltak azok az online elérhető adatbázisok, amelyek a Magyar Hanglezgyártó Vállalat valamennyi termékének adatait tartalmazzák. Másfelől viszont a kutatásaimban bekövetkező szemléletbeli vált(oz)ásnak köszönhetően is arra jutottam, hogy az adatbázis címében szereplő két zenei irányzat semmiképpen nem foglalhat el kitüntetett helyet a magyar populáris zene történetét összegző kutatásokban; a beat- és rockzene jelenségeinek ismerete önmagában ugyan érdekes, de a teljes zenei élet és zenés szórakozás megismerése és megértése szempontjából nem elégséges.

Az interjúkkal egy már korábban megkezdett oral history gyűjteményt szerettem volna bővíteni. A három év alatt öt hosszú interjú készült el: Presser Gáborral, Sankó Lászlóval, Neményi Bélával, Kovacsics Andrással és Mészáros Mártával beszélgettem. E beszélgetések egy része a *Hangok és ütemek 2.* című gyűjteményes kötetben is megjelent.

